

Nieuwstadt en zijn beekdalen

Het oude Nieuwstadt ligt van oudsher ingeklemd aan het einde van het heuvellandschap van Zuid-Limburg, de uitlopers van de Eifel, en aan de westzijde wordt het begrensd aan de Maas met zijn dalen.

Dit gebied kende nogal wat tegenslag van de beken.

Vroeger was het hier koud en nat ("zumpig"), moerassig, door de vele overstromingen van de beken. De grond is hierdoor tamelijk verzuurd. In de onderlagen treft men nogal wat blauwgrijze kleilagen aan, waardoor het grondwater wordt beïnvloed. Olieachtig, bruin, ruikend, veel water is dan ook niet helder te krijgen. Tot in de twintiger jaren van de vorige eeuw was dit mede de schuld van de grote kindersterfte. Daarbij kwamen de mijnbouw en de vele uitbreidingen van de diverse dorpen en steden in de oostelijke mijnstreek plus de normale industrie. De beken werden open riolen en waar vroeger de mensen van Nieuwstadt de was deden in de beek, ontstonden nu vettige modderpoelen. Men deponeerde maar alles in de beek, vuilnis, dode dieren, afvoer van de w.c. en mestvaalten, want hogerop werden de beken ook bevuild. In de twintiger jaren staken diverse mensen de koppen bij elkaar en langzaam zijn de beken geworden wat ze nu zijn in het jaar 2000. De Rode Beek, aan de Duitse zijde, tot aan de Lintbeek, westelijke kant, rechte afvoerpijpen en diverse beken droog.

Gelukkig heeft men een en ander ingezien op hoger niveau en is men doende een en ander te veranderen door de beken te verbreden en ze te laten meanderen, herbeplanting, het zuiveren van rioolwater en industrieafvoer (persleidingen etc.)

Mijns inziens is het toch de moeite waard, eens vast te leggen hoe de diverse graven, greppels en beken eruitzagen in de 20ste eeuw en welke nadelen, voordelen, bezienswaardigheden en nutsvoordeel de beken hadden (en hebben) voor de oude "stad" Nieuwstadt en omgeving, iets hoger gelegen dan de omgeving.

Ik wil beginnen met de Rode Beek, langs onze oude gemeentegrens en tevens landsgrens.

In het uiterste zuidoosten van Nieuwstadt komt deze bij de brug aan de Zwienswei (Millen) onze contreien binnen. In de negentiende eeuw nog begonnen hier de moeilijkheden. De Zwienswei was moerassig en werd dan ook doorsneden door diverse greppels en graven.

Ook het gebied ten zuiden van huis Millen liep nogal eens onder water, mede doordat de beek als het ware opgedrukt werd ten behoeve van de molens en grachten bij huis Millen en ook de Geleen ligt hier in de buurt. Op het huis Millen is nog steeds een schilderstuk tegen de wand (in de rechtskamer) waarop men kan zien dat er in vroeger tijden meer water was, of kon zijn, om de burcht. Men sprak van drassige grond. Na de brug bij de Zwienswei zien we eerst de sluizen, die het niveau van de beek mede kunnen bepalen. Hier hoeven geen overstromingen meer te zijn. De aftakking loopt hier naar de zogenaamde Vloedgraaf, gegraven in de dertiger jaren van de twintigste eeuw. (Zie de bijlagen van het waterschap).

We zien hier dan ook dat de beek diep ligt en de gracht normaal in het landschap ligt. Tussen beide waters in loopt de Millenerweg. Nu Sittards, vroeger Nieuwstadts gebied. Deze laan is vroeger aangelegd ten behoeve van de bewoners van huis Millen richting Limbricht – Sittard. Toen de beek werd genormaliseerd, werd ook de laan opnieuw aangelegd en werden langs de weg diverse boomsoorten geplant ten behoeve van Lowie Haan (Deze "heer" was doof en zag slecht) en als goede bakens kwamen er diverse bomen: linden, eiken, esdoorns (rood en wit), witte berken. Het was niet alleen een mooi zicht, maar het was zodoende ook nog dienstbaar.

Nu worden het allemaal linden, gemeente Sittard.

Rechts ligt de 2^e brug over de beek, gebouwd tijdens de ruilverkaveling ten behoeve van de familie Haan (minder doorloop langs de poort) met oude laanlinden.

Wij lopen over de brug en de zogenaamde stenen sluis - het water werd hier vroeger gefilterd doordat het via een kiezelbak in de gracht liep – onder de geknotte linden door en komen aan

de Nederlandse molen. Op het oog zou men ervan uitgaan dat dit wel de oudste van de 2 molens moet zijn, met een bijelkaarraapsel van allerlei bouwmaterialen. De stijl van het gebouw kan niet worden ondergebracht, het bouwjaar is ± 1600 . Deze molen bezat voorheen ook de kamer voor de opslag van de stroom. Via een turbine werd hier elektriciteit gewonnen ten dienste van de heren van huis Millen, deze was in de jaren 1960 nog geregeld in gebruik. Aan de Duitse zijde ziet de buitenkant van deze molen er verzorgder uit. Binnen is de molen gedeeltelijk verbouwd. De molens zijn niet te bezichtigen.

Het huis (ambt Millen) ziet er goed onderhouden uit met zijn prachtige opgang over de brug en dan het zicht op het boerenhuis, met links daarvan de oude poort en gaard.

De burcht was met recht een waterburcht, want er was niet alleen de nu nog bestaande gracht, maar er liep nog een gracht rond de opgravingen (van mevrouw Haan) en om de berg (hoofdburcht). Deze kan nu nog gevoed worden door een ondergronds kanaal, vanaf de sluis achter bij de Vloedgraaf. Deze sluis moet grondig hersteld worden. De gracht is hier opmerkelijk breder en ook dieper, waarom is onbekend. De Rode Beek stroomt verder als een smal stroompje waarin wat stekelbaarsjes rondzwemmen. Bij grenspaal no. 309 is een nieuwe brug gebouwd in de oorlogsjaren '40 - 45, van oude stenen van de vorige brug, Links kan men nog zien hoe hier vroeger de aftakking van de gracht weer terug stroomde in de Rode Beek. De beek stroomt verder richting Isenbruch. Voor de vroegere Isenbrucher molen komt de Saefelenerbeek in de Rode Beek. Dit is helder water, maar zo dood als een pier. Tegenover Saefelenerbeek heeft men bij de normalisatie van de Rode Beek in de oorlogsjaren een archeologisch interessant gebied ontdekt. Hier lag vroeger de beek ook hoger in het veld vanwege de molen. Deze molen had nog een waterrad en achter het rad kon men door de beek lopen en de boeren met karren gingen hierdoor heen. De beek stroomt verder onder de brug Haverterweg door als een recht lint, achter langs de huizen van de IJsstraat en met een scherpe bocht onder de spoorlijn door richting Susteren. In Susteren waren nog twee molens vroeger en dan nog een in Baakhoven/Dieteren, verder gaan de Geleen en de Rode Beek hier samen (links ligt nog de zuiveringsinstallatie) en mondt dan uit in de Oude Maas.

De tweede beek is de "Geleen," die aan de westzijde van de Zwienswei stroomt. Deze is genormaliseerd ± 1934 en wordt voor de Sittardse Millenerweg in tweeën gesplitst. Deze beek bracht vroeger ook de meeste slik mee, plus rioolafval van de diverse dorpen en steden en industrie. Het sluizencomplex wordt automatisch bediend. Wordt er te veel water aangevoerd, dan gaan de sluizen open of dicht. De grootste sluis verzorgt het water voor de Vloedgraaf en de kleinste de smallere Geleenbeek die richting Nieuwstadt stroomt. De Vloedgraaf wordt hier ook samen gebracht met de aftakking van de Rode Beek en verderop met de aftakking van de gracht van huis Millen. Sinds enkele jaren zit in de Vloedgraaf weer vis en wel diverse soorten. Vanaf het samengaan van de 2 beken heeft men de Vloedgraaf laten meanderen, verbreed en opnieuw beplant. Het beekbed is verstevigd met een nylondoek en zware keien in 1989. Nu, 10 jaar later, zien we dat het er veel mooier op geworden is. De vele soorten bomen en struiken, de zware keibeschoeiingen, de prachtige bruggen en de vis in het water, mooie stiltegebieden voor de vogels, de ratten, de reiger en andere dieren. Menig wandelaar, met of zonder hond, kan hier mediteren.

Bij de Millenerweg in Nieuwstadt moet nog het een en ander gebeuren in de toekomst. Bij de vroegere Altaarweidebrug heeft men verschillende leidingen onder de beek door gebracht. Ook nog een stamriool, een persleiding naar Baakhoven (afvoerpijp van het riool naar zuiveringsinstallatie) De 3^e brug is bij de Haverterweg. In mijn leven al de vijfde brug door de diverse omstandigheden. De 4^e brug ligt bij de Susterderweg en nog 2 oude bruggen bij de spoorlijn. Daarna wil men de beek een tijd zijn gang laten gaan. De een vindt het prachtig, de ander een rotzooi, maar wel mooi voor de natuur en de paarden.

Vanaf de sluizen bij Millen heeft de beek ook nog als verdedigingslinie gewerkt. Bij de normalisatie ± 1934 kwamen er hoge dijken langs de beek. In 1938 werden hier loopgraven en

kazematten achter aangelegd, die ons in 1940 hadden moeten beschermen tegen de Duitsers. In september 1944 maakten de Duitsers aan de oostzijde een gangenstelsel vanaf Roosteren-Susteren-Nieuwstadt naar Geilenkirchen met de nodige eenmansputten, verdedigingsnesten en overblijfnesten in de grond, aangekleed met huiselijke spullen van de verdreven inwoners van de diverse plaatsen achter het front. Bij het opnieuw laten meanderen van de beek zijn de dijken afgevoerd naar grindgaten elders.

Tussen de Geleenbeek en de Vloedgraaf liepen voor de ruilverkaveling diverse diepe greppels die in die tijd noodzakelijk waren voor de afvoer van het water, als het weer eens flink regende.

Zo kenden wij bij huis Millen de "lange graaf" van de Millenerweg naar de Haverterweg "tussen de graven". Vanaf de Vogelstang (BP-tankstation) de zogenaamde 2^e gracht rond Nieuwstadt, die via het "Leurke", tegenwoordig sportpark, naar de Vloedgraaf liep. De grachten rond de stad mondden uit via greppels en sluizen in de Beek (Krekelzank).

Door het bos, 't Hout, loopt nu nog een brede greppel langs de zogenaamde oude weg naar Susteren. Dat was vroeger ook de gemeentegrens met Susteren.

De Geleenbeek stroomt via een kleine sluis rechttoe rechtaan naar Nieuwstadt. Hier staat nog een betonnen kazemat van de Nederlanders uit de oorlog '40-'45, misschien dat deze ook nog eens beschermd wordt.

Bij Kruijen was vroeger een brouwerij en hier was dan ook een aftakking van de beek over het erf en deze liep dan via een brug (kanaal) naar de Sluisbeek. Bij de vroegere boerderij van Willems, nu huis Gruizen, maakt de tegenwoordige beek een scherpe bocht. Hier waren vroeger ook sluizen. Deze waren voor als de armenmolen moest stuwen of als de grachten bijgevoerd moesten worden.

De Geleenbeek stroomde vroeger langs het dorp, aan de westzijde onder woningen door, de armenmolen, langs de kerk via de Delweide, onder het spoor door, door de beemden naar Katsbak.

Wij kenden in onze jeugd jaren de diverse drinkplaatsen voor het vee: "aan de vogelstang, bie Halmans, bie Hamers" achter de Delweide. Er was ook nog een mogelijkheid aan de "Valkesbrük".

De diverse bruggen sierden de beek, maar soms was het ook een mooie rotzooi. Men deponeerde ook maar alles in de beek. Daarbij kwam dat, als het hoogwater was, hele stukken van het dorp onder water liepen. Bij Karel Jansen aan de Millenerpoort was er een sluisje voor de inkomst van water om het kasteel en de stadsgrachten. De kasteelheer had 2 kleine lemen huisjes staan aan de Sint-Janswal. Deze mensen hadden vrij wonen, maar moesten zorg dragen dat de grachten niet te veel, maar ook niet te weinig water hadden, ze moesten ook hand- en spandiensten verlenen.

Waar de gracht ten oosten van Nieuwstadt gevuld werd, is mij niet bekend. Vermoedelijk ook aan de Millenerpoort. De grote gracht langs de "Varkenswal" (Elsenewal) liep vroeger door achter de bogen om via het "Zomerwelke" naar de beek. De stadswal en achterzijde van de kasteelgracht kwam bij de Susterderpoort in de beek via een sluis, de grachten ten oosten loosden via greppels in de Vloedgraaf. Doordat de beek achter de spoorlijn hoger in het maaiveld lag (molen Katsbak) kon men tijdens droge periodes makkelijk het veld laten onderlopen. Bij de "Valkesbrük" speelde zich vroeger nog het een en ander af. Menige strijd is er geleverd en niet alleen door de jeugd. Vroeger werd er los "gehuijd" in de beemden, in de herfst, wat nogal eens herrie meebracht (te vroeg, te laat, te ver, etc.)

De Sluisbeek, tegenwoordig Geleenbeek, was vroeger noodzakelijk vanwege het stuwrecht van de armenmolen. Dit was vroeger maar een korte beek, tot aan de fluitter bij de Limbrichterstraat.

Hier kreeg de Limbrichterbeek gezelschap, gezamenlijk stroomden zij dan door het "Houtemerveldj" naar de achterkant Katsbak. Nu is de Geleenbeek het sluitstuk van de waterstromen langs Nieuwstadt. Hopelijk wordt ook zij nog een keer meanderend gemaakt. Tot de zogenaamde droge beken behoren de Bosbeek, Limbrichterbeek, Lintbeek. Deze beken zijn tijdens de ruilverkaveling in ±1960 opnieuw gegraven, waardoor ook bronnen verloren zijn gegaan. Zelf zal ik het wel niet meer beleven, maar wat zou het fijn zijn als de beek door het dorp nog eens terug kwam en dan hebben we het nog niet over grachten met water.

Als zuidgrens van Nieuwstadt liep vroeger een diepe greppel van de haagwei (bij de landerijen van huis Millen) onder de Sittarderweg door naar het "Toeflaak", onder de spoorlijn door naar het Limbrichterbeekje, bij de "Munnik".

Aan de andere zijde van de spoorlijn liep een greppel vanaf de spoorlijn via "Op de Vos" naar de Lintbeek. In de buurt van de Bornerbos, de Rollen, liep een greppel met water via de "Krapel", naar Wolfram. De noordgrens was vroeger ook een greppel, lopende van de Duitse grens, langs de oude weg in het bos, onder de spoorlijn door, naar het Neerveld en de "Mordkoel". Zo was de oude Gelderse stad goed afgebakend in het Guliks.

Deze tekst is in 2000 opgetekend door R. Schmeits.

*De r.g. Stuisbeek (Geleenbeek) is in 2000 geheel op nieuw
ingericht vanaf de Limbrichter. Aan de fluit
Bij de aanleg van het landschaps park. heeft men de beek
weer laten meanderen en enkele bruggen, voor de wandel
toers, geplaatst. Hier heeft men de oude stads wal en gracht
weer gebracht in het landschap (Kornel Welke genaamd).*